

Написане лишається

ВОЛОДИМИР ТА РОЗАЛІЯ ВИННИЧЕНКИ:
РОДИННЕ ЛИСТУВАННЯ (1921– 1949 РОКИ)¹

1937 рік
№385

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу
[Мужен, “Закуток” – Прага]

[7 лютого 1937]

Mougins – 7- II

Мій Ясний! Від тебе зразу картка та лист від 4-го. Як сумно, що мало надії на поширення твоїх (наших!) думок! Але як гарно, що ти не жалієш, що поїхав. Ти, мій Любий. Ти знаєш, що все що діється, – діється нам на користь. Так було й так буде й далі. І тому – ти спокійний, щоб там не було. Страшенно цікаво, яке буде в тебе враження від розмови з Гр[игоріївим]. Шкода, що він не був з тобою цілком одвертим в листуванні.

Одержався лист, що тобісилаю. Я відповім їм за тебе: подякую та попережу, що твоя відповідь затримається! З Ам[ерики] все ще нічого, але це святошні дні аж до середи: можливо, що щось вже й прийшло, та нам не доставлено. Завтра ранком піду в Mougins на пошту.

Добре, мій Любий, як напишеш, щоб їхати до Парижу, – я поїду. Але не ховаю від тебе, що боюся комплікацій з амер[иканськими] посилками. Краще було б, на мій погляд, почекати на них тут. Не поспішай виїздити з Праги. Звичайно, коли абсолютно нічого там робити, то ти не лишишся, але, мені здається, що навіть без конференцій є користь від самого контакту з представниками ріжних течій.

Яке горе, що тобі скрізь душно!!! Це, справді, мабуть, нестерпно. Чи не привезти тобі до Парижу пальто? Спасибі за деталі твого побуту. Огірочки та капуста: хоч і смашне, але чи не забідно?! Дуже прошу тебе з мотивів економії не виснажувати себе. А кімната, на мій погляд, зовсім не дорога. Я б на твоєму місці попрохала настольну лампу, – чого з ними церемонитись.

У нас все так само: дощ, сонце, хмарно, сонце й зміни настрою відповідні. Вибач мені за останнього сумбурного листа: так мені стало раптом нестерпно. Але тепер, знову, нічого. Наш милий “Закуток” сумний без тебе, але з надією, з ніжністю чекає та надіється.

Я слідкую за роботою як можу. Вранці, вночі, коли певна, що ти так само як я, думаєш та почуваси. Рідна моя ніжність, завтра тиждень як тебе немає – це вічність.

Твоя.

¹Продовження. Початок див.: Слово і Час. – 2015. – №1–12; 2016. – №1–11; 2017. – №1, 6–10.

Вікторок, 9-II.

Любий мій!

Ранок приніс мені величезну радість – два твоїх листа від 5-го! Які бадьорі, веселі, ясні листи! Вони – як квіти серед літа!

Яка радість, що атмосфера стає прихильною тобі, твоїм думкам, але хіба ж могло б бути инакше? Твій шарм так багато значить, що я не в'являю, як можуть люде до тебе неприхильно ставитись. А, крім того, твоя логіка, сила аналізу, ясність концепцій, – у кого може бути все це разом з темпераментом, запалом, безкорисністю, здатністю на жертви до кінця!? І ясно, що ти скрізь мусиш перемагати.

В'являю, як багато тобі роботи, біганини, хвилювання. Але ти повинен улаштуватися так, щоб могли спочивати вдень години дві мінімум, чуєш! А то я розсерджуся, так і знай, мій золотий. І годуватись повинен гарно, не бідно, щоб не жити на кошті запасів. Дуже гарно, що робиш гімнастику, але й ванну треба не забувати, а як же загалом? Вже трохи звик?

Тобі, мабуть, нема часу писати довгі листи. Краще трохи спочувай, а пиши коротенькі картки.

Ти вже знаєш, що я ще лишаюся тут. Мені треба в'яснити все з шиф-картою, візою, грошима до Америки. А раз ти раніше 15 не виїдеш, то й мені нема чого хапатись. Нігде не буде краще, як тут. А погода прекрасна, хоч і не рівна.

Вранці прийшло сповіщення, що є тобі віза. Я поїхала до Ніци, але, крім візи (паперів, дозволяючих дати тобі візу), нічого там не було. Я прохала про телеграф[увати] до Парижу, щоб довідатися, чи й все інше прийшло, але гадають, що це немає. От бачиш, як це складно все, тому я й їхати боюся звідси.

Я все роблю, що ми умовилися для себе, крім “бабусі”, – забуваю. Але тепер почну.

Ти ж не думаєш писати мені на Париж?! Я завжди встигну дати тут пар[изьку] адресу: пиши сюди, будь ласка, моя радість. Так, бути біля тебе, поділяти з тобою всі моменти радості та суму (хай їх не буде в тебе зовсім!) це така велика радість для мене. Якщо тобі вдасться закласти хоч одну групу співчуваючих конкордизму, то вже буде величезна річ. Але, мабуть, краще це зробити після повороту з Ам[ерики]. Дуже можливо, що ми переїдемо туди, бо бачу, що не можна одірати тебе в колектива. Не маю права на це!...

Хочеться розпитати, які вони, твої бувші товариші? Дуже змінилися фізично? Я горда за тебе, що вони бачуть, який ти сильний, здоровий, прекрасний.

В листі Стнісл[авський] пише, що його синок все шукає на мапі Mougins – не забудь йому показати, де це саме. Як шкода, що вони бідують! Чи не можна щось зробити для них?

Чеськські товариші цікавляться к[онкордиз]мом? Неодмінно побачся з ними, серед них легше закласти групу. “Намисто” пошлю завтра, бо сьогодні все зачнено

Mardi-Gras! Невже в тебе сумнів, що “Нам[исто]” подобається страшенно?! Не дурно ж появу цієї книжки було замовчану соввладою. Хай чехи видають. Це буде для їхніх дітей найкращою книгою.

Я пишу тобі в нашому кафе по поверненні з Ніци. Там мені не хотілося лишатись без тебе! А тут неначе я з тобою. Оце тут ти сидів близько-близько й можна було, крадькома, торкнутися до твоєї руки... А хіба ж не радість почувати таку тугу за тобою!!

Спасибі тобі за все. Це ти, а не я, втворив наше щастя. Це ти вивів його з хаосу, надав йому стрункості, свідомості, чіткості. Але чого там шукати – ми знаємо, що маємо безцінний прекрасний дар в руках. Що ми з тобою – одні з небагатьох, що ми безмежно багаті.

І хай тобі завжди буде затишно, спокійно та певно, любов моя, без мене ти все одно не буваєш, бо я завжди з тобою.

Твоя М[айка].

№387

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Прага – Мужен, “Закуток”]

[9 лютого 1937]

Прага 9-II-37

Голубко моя ніжна, одержав від тебе два листи. Розуміється, тобі важко, я легко це розумію. Але що ж робити? Я роблю нашу справу. Деякі успіхи маю. Навіть великі, коли взяти на увагу, яка тут до мене ворожість. Досить того, що ніхто з укр[аїнських] організацій не хоче допомогти мені зробити виступ. Есери бояться Іванища. Есдеки просто ворожі. Про інші й балакати нема чого. Може, одна безпартійна організація відважиться. А як ні, то звернусь до чехів. І все ж таки, мушу сказати, успіх маю – і в ідеї протекторату, і конкордизму, і зеленоїдства. Гадаю, що загальний баланс буде добрий, не зважаючи ні на опір, ні на ворожнечу. Пропаганда зміни годування зовсім не зустрічає такого опору, як боялося. А цей момент у конкордизмі є найбільш чулий. Принаймні серед інтелігенції. З робітниками на цю тему ще не балакав. Але вони почують про це на доповіді.

Коли я виїду? Не раніше як через тиждень. В суботу (або ж і пізніше) я маю доповідь. Можливо, що треба буде ще дискусію – на понеділок. А потім же різні побачення. Одже, треба рахувати: в майбутній вівторок-середа (16-17).

Погода тут стоїть поганенька: холодна, “слякость”, з туманом, з сніжним порошком.

Був у Яковенків. Я знайшов їх майже всіх у доброму стані. Вера має цілком добрий вигляд і не дуже змінилася, звичайно, постарілась (є лінія) і поповніла дуже. Про Мішу не говорили, навіть не згадували. Я – навмисне, а вони... теж, мабуть. Тільки з Дімою балакав. Матерьяльне становище їхнє теж зовсім не погане. Годуються вони, видно, цілком “добре”, себто є в них і масло, і м'ясо, і сир, і все, що належить до “доброї” їжі. Зеленини і фруктів їдять мало і лукаво пояснюють різними причинами. Борщ і вареники зварили, але вони були... не борщ і не вареники (тільки ти цього Вері не кажи). Я їв з апетитом, але я ж усю їм тепер з дитячим смаком.

Тут у Празі емігрантське життя досить задушне, принаймні для людини з свіжим повітрям. Яке щастя, що ми тут не живемо. Мої дні проходять у постійних переговорах і розмовах, а краще: в моїй агітації і пропаганді. На вечір мені трохи горить голова, але втоми великої немає. Зо сном трошки не зовсім... Не можу настроїтись як слід так, щоб спати 7 [годин] незалежно від того, коли ліг. Все о 5-ій прокидаюсь, “Бабуня” думає, що ми з нею все в “Закутку”. Ну, та це дуже не заважає. Бадьорість, сила, радість життя не зникають. А це ж головне.

Я сподіваюся, що лист цей не довго ждатиме а тебе в Парижі.

Обіймаю всією душею

Твій

[Ліворуч від основного тексту дописано:] Спасибі, Ясна моя, за листи, так тепло і ніжно стало від них.

№388

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Мужен, “Закуток” – Прага]

[11 лютого 1937]

Mougins, 11-II-37

Мій Ясний,

ти вже гадаєш, що я в Парижі. Дуже шкода, бо вже 2^й день нема від тебе листа, а як я можу рушити, бо не маю відомостей про твій білет. Боюся, що виїхавши, справа ускладниться ще більше, а треба бути певним, що все в порядку для твого подорожжя.

В кожному разі, я лишуся не пізніше суботи, щоб бути в П[арижі] перед твоїм туди приїздом.

Мушу тобі заявити, що собою не вдоволена. Треба буде тобі зробити мені прочуханку. Весь час трепихаю, як курка, серце б'ється без толку і обхоплює непокій. Знаю, що все це наслідок втоми, але соромно за цей стан не менше від того.

А ти ганяєш, балакаєш, хвилюєшся теж по більш важних приводах. Сподіваюся, що почуваш себе все так само молодим та сильним, і що "elle est bien belle"!

Мій єдиний, мій рідний Синока! Ох, та й скучила ж я за тобою! Просто зголодніла до крику! Але це все нічого. Так і повинно, мабуть, бути.

Чекаю з надією твого великого виступу. Дуже мені шкода, що не буде мене в рядах твоїх слухачів. Це просто навіть несправедливо, бо й моя участь тут була.

Ну, до швидкого побачення, мій єдиний. Хай тобі буде бадьоро та спокійно. Ти – весь перемога завжди та всюди.

Ти ясність та твердість. Ти мій прекрасний! Моя гордість, мій спокій, мій світ.
Твоя Р[оза]

№389

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Прага – Париж]

[12 лютого 1937]

Прага. 12-II-37

Моя дитинонько, мої справи ідуть зовсім добре (поки що). Доповідь перенесена на вівторок (16-II) для того, щоб якомога більше зібрати публіки. Коли буде цілком добре, то її може зібратися до... 150 чоловік. Це максимум, який може дати Прага. Хай і так, все одно це буде генеральна репетиція. Одже, я зможу виїхати 17-18го. Але з тою умовою, що не затримає інша справа, якщо не матиму побачення з Б[енешем]. Сьогодні ввечері маю бачитись з Нечасом. Можливо, що доведеться це затриматися. Та ради такої справи можна іти на це. Я тобі розповім докладно як приїду, а тепер скажу, що моя подорож удалась більше, ніж я сподівався. Не знаю ще, як буде в питанні конкордизма, як Іванище прийме доповідь, але в справі плебісциту¹, єдиної акції, консолідації сил – в цьому я досяг великих результатів.

Почуваю я себе, голубонько, весь час прекрасно. Сплю я не багато, але скільки б я ні спав, самопочуття моє цілий день цілком добре. Навіть ніяких "стьонів" од змін погоди не відчуваю, принаймні в тій мірі, як у "Закутку". Мабуть тому, що весь час у русі. Втоми ніякої. Не кажу вже про які-небудь злі почуття, таких у мене ні до кого немає, хоча я чую деякі несправедливі, злі, брехливі вислови про мене. Я страшенно радий з цього іспиту свого. Значить, я можу й далі їхати. Значить, і в Америці я не буду перетомлюватись і виконуватиму своє завдання як слід. Найбільше для мене тяжке це те, що тебе нема зо мною. Коли б ще ти, то я мав би повноту життя. Але... доведеться іти на довше розстання. Григоріїв був в Америці 9 місяців. А мене тільки три лякають? Та нічого, ці три місяці ти переживеш легше, ніж зимові місяці, весна ж іде. А, крім того, буде з тобою Вера. Я вчора був у них знову. Виявляється, пенсія в них 750 корон. На ці самі гроші, на мою думку, можна жити. А, крім того, [слово нерозбірливе] В[іра] ще заробляє. Могли б (по совісті) щось Рубису виплачувати, коли б хотіли. Я вчора навмисне сказав їм, що ми виплачуємо за них Рубису. Ніхто з них слова не сказав, що вони повернуть або що це їм болить. Слухали цілком спокійно, мовчки, як про справу, яка торкається когось цілком чужого. Дивно надзвичайно. Розуміється, для мене тут річ не в повороті цих нещасних грошей, а в них самих, як людях, в їхньому ставленні до своїх обов'язків, в моральній стороні цього питання. Навмисне, кажу, виразно зачепив, щоб викликати на яку-небудь реакцію. І ніякої, ні в якій мірі не було. В мене вражіння, що по 100 корон місячно вони могли б виплачувати цілком легко, якби хотіли. Але, на жаль, такого хотіння немає. Вера тільки слабенько сказала: "Да, подвели мы вас". І більше нічого: ні вибачення, ні жалю, ні бажання допомогти нам, аби виконати свій обов'язок. Мені це – сумно, щиро кажу. Хотілось би, щоб вони були кращі в цьому питанні. І про СРСР ми вже не говорили. Але

й тут у мене таке вражіння, що їхні такі сліпі захищення большевиків мають (свідому чи несвідому) підставу в тому, що діти все ж таки збираються переїжджати в Росію. Жорж хоче вивчати якесь ремесло, бо йому, мовляв, у посольстві казали, що треба мати в руках фах. Зносини із полпредством у них постійні. І це теж не дуже добре малює. Я боюсь, що в тебе будуть постійні дискусії з Верою, і це буде обом вам тяжко. Розходження в багатьох-багатьох питаннях буде велике. Я настояє учора, щоб вони почали заходи про приїзд Вері, але не знаю, чи буде від життя вдвох тобі й Вері та користь, якої ми собі бажаємо. І як допомогти? Ну, та про це ще будемо говорити в Парижі! Одже, я буду писати на poste restante на ім'я W. Wynnyschenko листа, якщо ти мене не зустрінеш. Я, виїжджаючи, пошлю телеграму на ім'я Жульєти, коли буду. А вона ж то [подальший текст – внизу на першій сторінці:] бі передасть. І ти мене зустрінеш. Добре?

[На другій сторінці листа, зліва від основного тексту, дописано:] Хай тобі буде добре, ніжно, бадьоро, радісно, моя прекрасна!

Твій

№390

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Прага – Париж]

[13 лютого 1937]

Прага 13-II-37

Кохонько моя ясна, одержав твого листа, де ти пишеш про візу, і нічого не розумію. Віза, значить, (чи документи для неї) прийшли окремо від білета? А де ж білет і гроші? Розуміється, коли ти читатимеш цього листа, то все вже виясниться. Ну, то будемо говорити в Парижі. Одже: перед виїздом я телеграфую Жульєті день і годину мого приїзду до Парижу. Постараюсь приїхати вранці чи вдень, а не пізно вночі. Але розклад потягів, на жаль, не залежить од мене. Мабуть, виїду звідси в середу або четвер ввечері (якщо щось серйозне не затримає).

Вчора бачився з Яромиром¹ та його жінкою. Вони мене приймали в своєму клубі шикарною вегетаріанською вечерєю. Він поширшав, потовщав, посивів. Мій план він персонально сприйняв дуже прихильно і згодився помагати всім, чим може, а насамперед зробити побачення з Б[енешем]. Я маю бачитися з ним (Яромиром) ще в понеділок. Він хоче показати мені своє міністерство. Дуже сердечно вітали обоє тебе. Зелений режим уже готові прийняти і навіть меню питали докладно. (Мій вигляд має на всіх агітаційну дію). Обоє обіцяли прийти на мою доповідь у вівторок. Ст[аніславський] каже, що він не сподівався, що в мене буде такий успіх у українців. Побачу ще на доповіді, але поки що все йде досить добре.

Акція плебісциту (а не протекторату!) розвивається добрим темпом і гадаю, що зможу виїхати навіть з певним мандатом до майже всіх груп і течій.

Мій Люб прекрасний, як я за тобою скучив, як мені бракує тебе. Що робити? Як я поїду до Америки на такий довгий час? Але тепер і думки не може бути, щоб цього не робити. Мосі (чи нашої) волі вже немає, нас уже несе. І тільки треба з гідністю, весело, ясно плисти в потоці колективної волі.

Завтра знову їду до Яковенків на 2-3 години (за твоїм листом).

Більше тобі, мабуть, уже не буду писати. Хай тобі буде радісно і ясно, моя радість і ясність,

Твій

[Внизу першої сторінки листа, перевернувши аркуш, дописано:] А почуваю себе весь час прекрасно, все так само!

№391

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Прага – Париж]

[15 лютого 1937]

Прага, 15-II-37

Моя прекрасна, моя єдина, я зголоднів за тобою так, що готов усе кинути й завтра ж їхати до доповіді навіть. Але... не зможу й післязавтра виїхати. Справи йдуть не погано (або, як сказав Ник[ифор] Як[ович], "приїзд удався на 200%"). Завтра я буду знову бачитись з Яромиром, а післязавтра з Б[енешем]. Що він казатиме, не знаю, але той факт, що він так швидко згодився бачитись, свідчить про небайдужість до питання. А завтра ввечері нарешті доповідь. Всі українці знають і, мабуть, прийдуть в "великій" кількості. Кривляться, що задовго (2 ½ год[ини]!), але... "якщо захопляться, то, може, й нічого. А я й маю це на увазі, збираються прийти й деякі чехи, руські. Побачимо.

Чи я писав тобі, що я мав сходи́ни з сталінцями-українцями? Зустріли мене насторожено, холодно, слухали спочатку вороже, задавали питання провокаційні, подавали репліки злі, брутальні, а на кінець на обличчях з'явилася одлига, заблищали посмішки, теплість. А тепер довідуємося, що в них там почалося сильне "броженіє" і трохи не розкол. Здається, після доповіді я матиму знову з ними сходи́ни, але то вже буде, сподіваюсь, швидче, як з товаришами, майбутніми членами конкордиської групи.

На привеликий мій жаль і сум, найгірше мені повелось у... Яковенків. В останню мою візиту до них Жорж навіть досить брутально зо мною балакав. Ніхто з них на мою доповідь не виявив бажання піти, Вера трохи слабенько щось говорила, але охоче згодилася, що нічого не зрозуміє й рішила не йти. Взагалі, мушу, голубонько, сказати з сумом, але одверто, що вони не справили на мене доброго вражіння. Особистий інтерес, оцей переїзд до ССРСР* все заступив і заради нього вони готові на все запліювати очі й затулювати вуха. Не виключення й Вера. Як ви будете жити вдвох, я не уявляю, страшенна буде різниця. Чи не буде вам обом так само тяготно та сумно, як було мені в останнє побачення? (Я ні за що більше до них не піду). Та й другі моменти теж справили на мене не дуже відрадне явище. Злидні їх такими зробили? Не знаю, але, кажу, найгірше мене приймали й поводитися зо мною з усіх моїх зустріч (навіть з ворогами) це у... "своїх". Чужіших людей з усіх поглядів в Празі немає у мене, але я не винен, я писав до них і повторно ходив з найкращими почуттями.

Мабуть, голубонько, я зможу виїхати тільки в суботу (20го!), є важливі справи, які не можна залишити незробленими. Можливо, виїду вранці, якщо є зручний потяг. Жульєті протелеграфую напередодні. [Подальший текст, написаний внизу цієї й навколо основного тексту на попередніх сторінках, не увесь прочитується, не прочитаний текст позначений трикрапками:] Сумно мені тобі писати про Як[овенк]ів, але я... великого розчаро... Кохонько, твоя книга потрібна якомога швидче¹, чуєш? Буде видана негайно! Успіхи більші, ніж ми думали, в пропаганді нового годування. Хвилююсь, думаючи, що скоро побачу тебе. ... навмисне пишу, щоб не було тобі занадто... Не сумуй, моя ясна, з приводу Як[овенк]ів. Може, я помиляюсь, може, вони ще якось інакше виявлять себе?

№392

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Прага]

[17 лютого 1937]

Париж – 17-II-37.

Мій Любий!

Вчора була твоя доповідь! Я сиділа в своїй кімнатці та в'являла собі все. Не питаю нічого, бо сподіваюся бачити тебе раніше, ніж прийшла б твоя відповідь на цього листа. Резюмую головніше, щоб ти знав, що тобі не можна гаятись у

* Біла цієї абрєвіатури зліва внизу жирно виділено вставку: *ище*, так, що може читатися: ССРСРище.

Празі. Документи, необхідні для візи, з Америки прийшли. Гроши 100 доларів також (видано у франках, бо інакше не можна, поясню потім). Вчора прийшов і білет. Це не 3-тя кляса, але туристський (стара друга), яка є не на всіх пароплавах. Найближчий паропла[в] з турист[ами] відходить 25-го сього міс[яця]. Треба мати час, щоб дістати візу. Я була в консуляті. Мені сказали, що треба запитати Ніцу. Я розповіла, що ти вже був там у консу[ла] і що я прошу зробити все необхідне зараз же, щоб не було затримки. Мені обіцяно. Але твоя присутність необхідна за кілька днів, бо треба ще мати рекомендації від двох відомих осіб у Франції (депутатів, якщо можна). Цього я без тебе робити не можу. Крім того, й нам з тобою треба побути разом хоч трохи!!! Якщо твоя присутність у Пр[азі] ще необхідна – тоді прийдеться відкласти твій від'їзд до початків березня (11го березня буде пароплав з туристськ[им] кл[асом] або доплатити до другої). Я про це не питала. Гадаю, що не багато.

Так, розумію, що тепер ти вже невільний рішати чи їхати, чи ні. Тебе несе колектив і нічого вже цієї течії не стримає. Коли треба, то що ж робити. Ми мужньо будемо переносити розлуку, а, може, мене викличеш до себе, якщо твоя подорож затягнеться на довші місяці. Я приїхала позавчора. Гадала, що ти виїдеши у неділю, що доповідь, як ти писав, буде у суботу. Мені нема чого говорити, як я хочу твого повороту. Ти сам знаєш, яка справа в мене за тобою. Мій Любий, моя дитина, мій солодкій спокій!

Дітонько, може ти б узав у Нечаса рекоменда[ційного] листа до тутешнього консула амер[иканської]? Може цього було б досить, щоб не шукати фр[анцузів]. Але це я так, на всякий випадок. Та ти, здається взяв зі собою листа від Б[ене]ша? Ох, чи не занадто ти там бігаєш, мій рідний? Розуміється, що сон не дуже то повний. Але на пароплаві ти відпочинеш. Їхати тобі 6 ½ днів.

Я в Paris-Hôte,¹ але тут не лишуся, бо занадто шумно. Обійшла всі готелі – нічого спокійного не знайшла, але знайду. Чекаю телегр[ами] на Juliette. Всім іством обіймаю!

Твоя

Коментарі

№ 386

1 *Mardi-Gras* – Mardi Gras (Марді Гра) – у перекладі з французької “жирний, або скоромний вівторок” (англ. Shrove Tuesday). Це свято знаменує завершення семи “жирних днів”, які починаються в четвер, перед Великим католицьким Постом, що передує Великодню. Назва. поширена переважно у франкомовних країнах і регіонах, у цей день у багатьох країнах Європи й США влаштовуються карнавали.

№ 389

¹ в справі *плебісциту* – Ідеться про плебісцит стосовно протекторату (див. прим. 2 до №379). (Див.: Винниченко В. Плебісцит на Україні // *Організаційні вісті* Оборони України. – 1938. №2. – С. 3 – 6).

№ 390

¹ *Вчора бачився з Яромиром* – Ідеться про Яромира Нечаса.

№ 391

¹ *твоя книга потрібна якомога швидче* – Ідеться про книгу щодо годування овочами та фруктами, яку з ініціативи Володимира Кириловича мала написати Розалія Яківна для України.

№ 392

¹ *Я в Paris-Hôte* – Paris-Hôte – Назва готелю в Парижі. Paris-Hôte – це будинки, зведені за програмою будівництва соціального, тобто дешевого житла для робітників із метою забезпечення елементарних норм санітарії, яка набуває розвитку в 1930-х роках.

Далі буде.

Упорядкування, примітки та коментарі

Надії Миронець.

Переклад текстів із французької

Зої Борисяк.

Отримано 7 червня 2017 р.

м. Київ